

УДК 342.7:323.1(477)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591869>

О.І. ЗОЗУЛЯ,

завідувач наукового сектору порівняльного конституційного та муніципального права Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, м. Харків, Україна; e-mail: oizozulia@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5428-4622>

ЦІЛІ ТА ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (СПІЛЬНОТ)

O.I. ZOZULIA,

Head, Department of Comparative Constitutional and Municipal Law, Scientific Research Institute of State Building and Local Government, Doctor of Law, Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: oizozulia@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5428-4622>

GOALS AND PRINCIPLES OF STATE POLICY OF UKRAINE IN THE SPHERE OF NATIONAL MINORITIES (COMMUNITIES)

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEYWORDS)

Постановка проблеми. У незалежній Україні сьогодні все ще відсутня збалансована й послідовна державна політика у сфері національних меншин (спільнот), що не лише перешкоджає їх інтеграції в єдине поліетнічне суспільство України, але й заохочує інші держави до втручання в етнонаціональну сферу України. При цьому, залишаються остаточно не сформованими правовий та інституційний механізми реалізації засад державної політики у сфері національних меншин (спільнот), які дістали законодавчого закріплення лише у 2022 році. У зв'язку з цим існує необхідність аналізу цілей та принципів державної політики України у сфері національних меншин (спільнот). **Метою** роботи є поглиблений аналіз правових засад сучасної державної політики України у сфері національних меншин (спільнот), визначення сутності та особливостей її цілей і принципів, а також обґрунтування перспективних напрямків розвитку державної етнонаціональної політики України у контексті її євроінтеграції та триваючої російсько-української війни. **Методи.** Для вирішення задач дослідження використано низку методів наукового пізнання, серед яких формально-юридичний, за яким визначено сучасний стан правового забезпечення державної політики України у сфері національних меншин (спільнот). За допомогою порівняльного методу охарактеризовано спільні та відмінні риси державної політики щодо різних національних меншин (спільнот); системно-структурного методу – висвітлено взаємозв'язок законодавчо закріплених цілей і принципів державної політики у сфері національних меншин (спільнот) з її конкретними напрямками та заходами; методу прогнозування – розкрито вплив відповідних цілей і принципів державної політики на етнонаціональну сферу в цілому. **Результат.** Встановлено, що в умовах збройного вторгнення РФ до України одним із ключових пріоритетів державної політики України та її національним інтересом є забезпечення міжнаціонального миру та злагоди в Україні. Сьогодні основу державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) складає ідеологія мультикультуралізму, визнання абсолютного права на самоідентифікацію, гарантування вільної реалізації та захисту прав представників національних меншин (спільнот), їх залучення як до реалізації, так і до формування відповідної державної політики, а також запобігання використанню не лише державою-агресором, а й іншими державами національних меншин (спільнот) України у власних інтересах. **Висновки.** Обґрунтовано, що вдосконалення державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) першочергово потребує: гнучкого поєднання різних елементів мультикультуралізму та асиміляторства; уточнення та деталізації змісту цілей і принципів державної політики України у сфері національних меншин (спільнот), законодавчого закріплення її напрямів; впровадження конкретних заходів із державної підтримки всіх національних меншин (спільнот) і корінних народів, їх інтеграції в єдине поліетнічне суспільство та забезпечення міжнаціональної злагоди; віднесення до принципів державної політики у сфері національних меншин (спільнот) забезпечення балансу між їхніми правами та захистом державної мови; повернення до обмеження використання офіційної мови держави-агресора саме на час воєнного стану; підготовки стратегій збереження та розвитку всіх мов національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення; розширення форм і механізмів дієвої участі представників національних меншин (спільнот) у формуванні та реалізації

відповідної державної політики; впровадження конкретних заходів щодо запобігання використанню іноземними державами національних меншин (спільнот) України.

Ключові слова: цілі; принципи; державна політика; національні меншини (спільноти); Україна; мультикультурність; самобутність; інтеграція; єдність; офіційна мова держави-агресора; російсько-українська війна

Problem statement. Independent Ukraine today still lacks a balanced and consistent state policy in the sphere of national minorities (communities), which not only hinders their integration into the single multi-ethnic society of Ukraine, but also encourages other states to interfere in the ethno-national sphere of Ukraine. At the same time, the legal and institutional mechanisms for implementing the bases of state policy in the sphere of national minorities (communities), which received legislative confirmation only in 2022, remain unformed. In this regard, there is a need to analyze the goals and principles of the state policy of Ukraine in the sphere of national minorities (communities). The **purpose** of the work is an in-depth analysis of the legal bases of the modern state policy of Ukraine in the sphere of national minorities (communities), the determination of the essence and features of its goals and principles, as well as the substantiation of the prospective directions for the development of the state ethno-national policy of Ukraine in the context of its European integration and the ongoing Russian-Ukrainian war. **Methods.** To solve the research problems, a number of scientific methods were used, including the formal-legal method, which determined the current state of legal bases of the state policy of Ukraine in the sphere of national minorities (communities). Comparative method – there are characterized common and distinctive features of state policy regarding various national minorities (communities); system-structural method – there are highlighted the interconnection between the legally established goals and principles of state policy in the sphere of national minorities (communities) and its specific directions and measures. The forecasting method was used to reveal the impact of relevant goals and principles of state policy on the ethno-national sphere as a whole. **Results.** It has been established that in the conditions of the armed invasion of the Russian Federation into Ukraine, one of the key priorities of the state policy of Ukraine and its national interest is to ensure interethnic peace and harmony in Ukraine. Today, the basis of Ukraine's state policy in the sphere of national minorities (communities) is the ideology of multiculturalism, recognition of the absolute right to self-identification, guaranteeing the free exercise and protection of the rights of members of national minorities (communities). In addition, the state policy provides for their involvement both in the implementation and in the formation of the corresponding state policy, as well as the prevention of the use of the national minorities (communities) of Ukraine not only by the aggressor state, but also by other states in their own interests. **Conclusions.** It has substantiated that the improvement of the state policy of Ukraine in the sphere of national minorities (communities) primarily requires a flexible combination of various elements of multiculturalism and assimilationism, clarification and detailing of the content of the goals and principles of the state policy of Ukraine in the sphere of national minorities (communities), legislative consolidation of its directions. It is also necessary to implement specific measures for state support of all national minorities (communities) and indigenous peoples, their integration into a single multi-ethnic society and ensuring inter-ethnic harmony, attributing to the principles of state policy ensuring a balance between rights of national minorities (communities) and the protection of the state language, as well as to return restricting the use of the official language of the aggressor state precisely during martial law. Other measures should include the preparation of strategies for the preservation and development of all languages of national minorities (communities) that are threatened with extinction, the expansion of forms and mechanisms of effective participation of members of national minorities (communities) in the formation and implementation of relevant state policy, as well as the implementation of specific measures to prevent the use by foreign states of national minorities (communities) of Ukraine.

Keywords: goals; principles; state policy; national minorities (communities); Ukraine; multiculturalism; identity; integration; unity; official language of the aggressor state; Russian-Ukrainian war

Постановка проблеми

Забезпечення міжнаціонального миру та злагоди в Україні, особливо з огляду на широке використання Російською Федерацією національного питання під час її агресії проти України, має бути одним із ключових пріоритетів державної політики України та її національним інтересом. Разом із тим, у незалежній Україні сьогодні все ще відсутня збалансована й послідовна державна політика у сфері національних меншин (спільнот), що не лише перешкоджає їх належній

інтеграції в єдине українське суспільство, але й заохочує інші держави до втручання у суто внутрішнє питання України щодо статусу національних меншин (спільнот). Зокрема, як слушно відзначає Л.Я. Корнат, "нехтування питаннями етнонаціонального розвитку містить небезпеку перетворити етнонаціональний фактор з культурного надбання на джерело конфліктів та протиріч, призвести до втрати територіальної цілісності країни" [1, с.181]. Так само наразі залишаються остаточно несформованими право-

вий та інституційний механізми практичної реалізації засад державної політики у сфері національних меншин (спільнот), які були закріплені лише з ухваленням профільного Закону України у 2022 році. З огляду на це та в контексті подальшого розвитку статусу національних меншин (спільнот) в Україні нами й вбачаються актуальними питання цілей та принципів державної політики у даній сфері.

Зазначимо, що проблематика державної політики у сфері національних меншин (спільнот) раніше вже розглядалась низкою вчених. Так, Р.В. Зварич досліджує проблеми взаємодії етнонаціональної політики та національної ідентичності у глобалізованому суспільстві [2]; Ю.Є. Ковний характеризує принципи правового регулювання етнонаціональної політики демократичної держави [3]; Л.Я. Корнат розглядає проблеми та перспективи реалізації державної політики у сфері національних меншин [1]; О.О. Ляшенко висвітлює її науковий і законодавчий аспекти [4]; А.А. Моца розкриває правові засади участі громадянського суспільства у формуванні державної етнонаціональної політики України [5]; В.А. Явір розглядає питання удосконалення правового забезпечення захисту прав національних меншин у контексті євроінтеграції України [6]. У той же час означені наукові праці висвітлюють з точки зору не стільки юридичної науки, як політології, здебільшого тільки окремі аспекти державної етнонаціональної політики України, комплексно не характеризуючи саме поточні цілі та принципи державної політики України у сфері національних меншин (спільнот), зокрема в контексті актуальних викликів російсько-української війни.

Загалом забезпечення міжнаціонального миру в Україні на основі гарантування й дотримання прав національних меншин (спільнот) потребує поглибленого аналізу правових засад сучасної державної політики України у сфері національних меншин (спільнот), визначення сутності та особливостей її цілей і принципів, а також обґрунтування перспективних напрямків розвитку державної етнонаціональної політики України у контексті її євроінтеграції та триваючої російсько-української війни, що і є *метою* статті. Її *новизна* полягає в оцінці актуальних цілей та принципів державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) й обґрунтуванні шляхів їх подальшого вдосконалення з урахуванням поточних проблем і реалій етнонаціональної сфери, європейської інтеграції України та триваючої російсько-української війни. *Завдан-*

нями статті є характеристика правових засад державної етнонаціональної політики України, сутності та специфіки цілей і принципів державної політики України у сфері національних меншин (спільнот), а також особливостей їх практичної реалізації.

Правові засади державної етнонаціональної політики України

Основу правового регулювання державної етнонаціональної політики складає Конституція України від 28.06.1996 р. [7], ст.11 якої прямо покладає на державу сприяння не тільки консолідації та розвитку Української нації, але й розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Виконання даного завдання безпосередньо зумовлює необхідність формування та реалізації державою відповідної єдиної етнонаціональної політики України. Зокрема Розпорядженням Президента України від 23.09.2005 р. № 1172/2005-рп [8] передбачалась розробка та схвалення ще наприкінці 2005 року державної програми зміцнення міжнаціонального миру та злагоди в Україні, запобігання виникненню міжетнічних, міжконфесійних конфліктів. Вважаємо, що затвердження такої державної програми має дозволити не тільки сформулювати цілісну державну етнонаціональну політику, але й, що не менш важливо, перейти до впровадження конкретних заходів щодо державної підтримки всіх національних меншин і корінних народів, їх консолідації й інтеграції в єдине поліетнічне українське суспільство та забезпечення міжнаціональної злагоди в Україні.

При цьому, у науковій літературі неодноразово зверталась увага на нагальності розробки та затвердження відповідної Концепції або Стратегії державної етнонаціональної політики України [1, с.179; 3, с.25; 4, с.130; 5, с.23; 6, с.146; 9, с.107; 10, с.11]. Передбачалось, що такий документ мав би комплексно визначати мету, принципи, пріоритети, довгострокові завдання етнонаціональної політики та механізми її реалізації з урахуванням реальних внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз, закладаючи тим самим основи подальшої правотворчості та правореалізації у даній сфері.

У свою чергу, до Верховної Ради України також неодноразово вносились законопроекти про Концепцію (Стратегію) державної етнонаціональної політики України (від 08.08.2000 р. реєстр. № 6016, від 17.06.2004 р. реєстр. № 5659, від 06.06.2005 р. реєстр. № 7615, від 02.09.2008 р.

реєстр. № 3106, від 30.12.2008 р. реєстр. № 3581, від 07.03.2012 р. реєстр. № 10152, від 12.03.2012 р. реєстр. № 10152-1, від 05.07.2013 р. реєстр. № 2560а). Відсутність підтримки жодного з даних законопроектів свідчить про наявність істотних розбіжностей у баченні векторів державної політики у сфері національних меншин і брак політичної волі щодо напрацювання узгодженого переліку хоча б її засад. Робота у цьому напрямку мала би активізуватись після подій Революції Гідності та з початком російсько-української війни у 2014 році, які значною мірою зумовлюють спрямованість і зміст всієї сучасної зовнішньої та внутрішньої політики України. Втім останнє десятиріччя характеризувалось навпаки відсутністю нових подібних законодавчих ініціатив, що мало наслідком неналежне реагування держави на реалії й виклики етнополітичної сфери, подальшу відсутність послідовних кроків України у сфері міжнаціональних взаємин і статусу національних меншин на тлі втручання у дану сферу не лише держави-агресора, але й деяких інших сусідніх держав. Як відзначає з даного приводу В.А. Явір [11, с.557], недосконала законодавча база стала джерелом деструктивних явищ у етнополітичній сфері, зумовлюючи політизацію етнічних груп, сепаратизм й поширення закликів до порушення територіальної цілісності держави.

Отже, понад тридцять років після відновлення незалежності України так і не були затверджені Концепція чи Стратегія етнополітичної політики України, жодні комплексні державні програми, які були би загалом спрямовані на розвиток міжнаціональних і міжетнічних взаємин в Україні. Натомість Указом Президента України від 08.04.2013 р. № 201/2013 [12] та Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.07.2021 р. № 866-р [13] двічі послідовно затверджуються окремі Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року та аналогічна Стратегія на період до 2030 року. Зважаючи на відсутність подібних концептуальних документів щодо інших, зокрема й більш чисельних, національних меншин (молдовани, угорці, євреї тощо) та корінних народів України, означений підхід навряд чи можна вважати конструктивним і дієвим.

Враховуючи викладене, слід загалом із позитивного боку зауважити затвердження Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 р. № 429-р [14] Концепції Державної цільової національно-культурної програми "Єд-

ність у розмаїтті" на період до 2034 року, а згодом Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.09.2023 р. № 850-р [15] й самої Державної програми. Хоча, як на нас, зважаючи на фундаментальне значення для подальшої розбудови України засад державної етнополітичної політики, більш слушним було би їх затвердження саме на законодавчому, а не на підзаконному рівні. Так чи інакше, зміст даних концептуальних документів необхідно розглядати насамперед крізь призму профільного Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX [16], в якому найперше дістали законодавчого врегулювання загальні підвалини державної політики у сфері національних меншин (спільнот).

При цьому, ані Концепція Державної цільової національно-культурної програми "Єдність у розмаїтті" від 12.05.2023 р., ані сама Державна програма від 26.09.2023 р. не враховують останні зміни до профільного Закону України "Про національні меншини (спільноти) України", які були внесені Законами України від 21.09.2023 р. № 3389-IX і від 08.12.2023 р. № 3504-IX. Зокрема йдеться про уточнення обсягу мовних прав національних меншин (спільнот) і порядку їх реалізації, а також розширення обмежень на використання в Україні мови держави-агресора. Також, наприклад, у Концепції від 12.05.2023 р. було згадано необхідність розробки порядку створення та функціонування "спеціалізованих книгарень, утворених для реалізації прав національних меншин (спільнот)", хоча відповідна законодавча норма щодо означених спеціалізованих книгарень вже втратила чинність. Вважаємо, що істотність таких законодавчих змін потребує врахування та відображення у подібних довгострокових програмно-стратегічних документах держави, забезпечуючи узгодженість державної політики у сфері національних меншин (спільнот) із заходами її практичної реалізації.

Характеризуючи загалом як позитив появу законодавчого регулювання у цій сфері, слід відзначити його деяку декларативність, розмитість та неоднозначність. Зокрема звертає увагу невідповідність найменування Розділу III Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX "Державна політика у сфері національних меншин (спільнот)" його змісту. Зокрема ним фактично закріплено лише цілі та принципи відповідної державної політики, а також окремі складові інституційного механізму її реалізації (повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх профільні дорадчі органи, Центри національних меншин). Натомість за-

лишилися не врегульованими конкретні напрями державної політики у сфері національних меншин (спільнот), необхідні правові, організаційні та інші заходи забезпечення її реалізації. Те ж саме стосується й ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX, яка маючи аналогічну назву "Державна політика у сфері національних меншин (спільнот)", насправді визначає лише її цілі та принципи.

Цілі державної політики у сфері національних меншин (спільнот)

Законодавчо визначені цілі державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) загалом є втіленням ідеології мультикультуралізму. Дана модель етнонаціональної політики дістала широкого визнання й поширення у сучасних демократичних країнах, передбачаючи загальнонаціональну інтеграцію, культурне розмаїття, гарантування прав і захист самобутності національних меншин. Поділяючи означені цінності й принципи, не можна залишати поза увагою суперечливі наслідки впровадження у низці держав Європейського Союзу етнонаціональної політики мультикультуралізму, що фактично не забезпечила бажану соціальну стабільність, громадянську інтеграцію й консолідацію національних меншин (спільнот) в єдине поліетнічне суспільство. Адже, як відзначає з даного приводу М.В. Лазарович, якщо асиміляторство спрямоване на нівелювання етнічних і культурних особливостей меншин, то мультикультуралізм – на руйнування традиційної культури автохтонного населення [17, с.230]. З огляду на це з метою реального досягнення єдності й стабільності суспільства, запобігання етнічним конфліктам, збалансування прав титульної нації та національних меншин (спільнот) найбільш оптимальним вбачається гнучке поєднання різних елементів вказаних моделей етнонаціональної політики з урахуванням як вітчизняних реалій та викликів, так і релевантного зарубіжного досвіду.

Відповідно до п.1 ч.1 ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX найпершою ціллю відповідної державної політики визначено "сприяння розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин (спільнот)". Вказане змістовно кореспондує положенням ст.11 Конституції України, втім, мета (цілі) державної політики у сфері національних меншин (спільнот) уособлює кінцевий очікуваний результат її реалізації. Відтак, метою такої державної політики має бути не "сприяння", а

його наслідок – саме розвиток самобутності національних меншин (спільнот).

В аспекті збереження та розвитку самобутності національних меншин (спільнот) окремо слід зауважити гарантоване Законом України від 13.12.2022 р. № 2827-IX право на самоідентифікацію, що фактично дозволяє кожному громадянину вільно визначати свою приналежність до певної національної меншини (спільноти), незалежно від власного етнічного походження, культури, мови та релігії. Таким чином, абсолютне право на самоідентифікацію, хоча й спроможне потенційно збагатити відповідні національні меншини (спільноти), водночас за певних умов може сприяти розмиттю їх етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

Крім того, у поточних реаліях російсько-української війни в інтересах національної безпеки запроваджені істотні обмеження щодо використання мов національних меншин (спільнот), які є державною (офіційною) мовою держави-агресора або держави-окупанта (ч.14 ст.10 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX). При цьому, попри легітимність подібних обмежень саме на час триваючої російсько-української війни, їх постійний характер очевидно не відповідає вимогам обґрунтованості, пропорційності та тимчасовості обмежень конституційних прав людини. З огляду на постійність обмежень використання мов конкретної національної меншини, які законодавчо не прив'язані до запровадженого воєнного стану, навряд чи коректно говорити про реальне спрямування державної політики на сприяння розвитку етнічної та мовної самобутності всіх національних меншин (спільнот). Тому задля недопущення можливої етнічної та мовної дискримінації й, враховуючи позицію Венеційської комісії та практику Конституційного Суду України, раніше нами вже відзначалась [18, с.39, 40] доцільність повернення саме до тимчасового обмеження використання офіційної мови держави-агресора на час воєнного стану та перехідного періоду після його припинення.

З даного приводу зауважимо, що Концепцією Державної цільової національно-культурної програми "Єдність у розмаїтті" від 12.05.2023 р. було безпосередньо передбачено "посилення можливостей використання мов національних меншин (спільнот)", подолання наслідків збройної агресії у контексті забезпечення їх прав, а також запобігання дискримінації представників національних меншин (спільнот). Проте у вказаній Концепції, втім як і у самій Державній про-

грамі "Єдність у розмаїтті", розрахованій на довший тривалий період до 2034 р., фактично відсутні відповідні положення щодо майбутнього поступового перегляду зумовлених російсько-українською війною істотних обмежень використання в Україні мови держави-агресора, які у повоєнній Україні не повинні бути дискримінаційними для російської національної меншини. Адже, наголосимо, що усунення наслідків збройної агресії після її завершення має включати не лише подолання російських асиміляційних політик, але й забезпечення збалансованого, недискримінаційного підходу щодо мовних та інших прав російської національної меншини України (яка є найбільшою, принаймні, за останніми офіційними даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.).

Також зауважимо, що державна політика у сфері національних меншин (спільнот) має бути безпосередньо спрямована на розвиток не лише етнічної, культурної та мовної, але й релігійної самобутності національних меншин (спільнот). Попри це у Концепції від 12.05.2023 р. та Державній програмі "Єдність у розмаїтті" від 26.09.2023 р. загалом не передбачені конкретні дієві заходи щодо захисту й забезпечення реалізації саме релігійних прав осіб, які належать до національних меншин/спільнот (хіба що за виключенням упорядкування об'єктів релігійного значення). На нашу ж думку, такі заходи мають дістати розгорнутого визначення на рівні з іншими ключовими аспектами відповідної державної політики, зважаючи, що створення належних умов для реалізації представниками національних меншин (спільнот) своїх релігійних прав і свобод виступає невід'ємною складовою збереження й розвитку їх самобутності та ідентичності.

Інша ціль державної політики у сфері національних меншин (спільнот) полягає в їх інтеграції в "українське суспільство на основі визнання прав і свобод людини і громадянина" (п.2 ч.1 ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX). Цілком слушно говорячи про таку інтеграцію національних меншин (спільнот) саме як про перспективну ціль відповідної державної політики, вважаємо передчасним декларативне позначення у п.1 ч.1 ст.1 даного Закону України національних меншин (спільнот) як вже "інтегрованих частин українського суспільства". Досягнення зазначеної цілі державної політики у сфері національних меншин (спільнот) також потребує чіткого й однозначного розуміння "українського суспільства", що, як правова кате-

горія, наразі так і не дістала належного нормативного визначення. Уникаючи можливого помилкового ототожнення українського суспільства з Українським народом або українською нацією, більш точним у контексті цілей державної політики було би говорити про інтеграцію національних меншин (спільнот) в єдине поліетнічне (багатонаціональне) суспільство України.

Не можна безперечно погодитись і з тим, що означена інтеграція національних меншин (спільнот) має проводитись "на основі визнання прав і свобод людини і громадянина". Адже, поперше, реальною основою інтеграції національних меншин (спільнот) може виступати не стільки визнання, скільки реальне державне гарантування та забезпечення відповідних прав і свобод. По-друге, у даному разі має йтися не про загалом будь-які "права і свободи людини і громадянина", а про індивідуальні й спільні права та законні інтереси саме національних меншин (спільнот) і осіб, які до них належать. Таким чином, розглянуту ціль державної політики у сфері національних меншин (спільнот) узагальнено пропонуємо переформулювати як їх інтеграцію в єдине поліетнічне суспільство України на основі гарантування й забезпечення прав і законних інтересів національних меншин (спільнот) та осіб, які до них належать. Втім, як вище вже відзначалось, подібне бачення цілей державної політики у сфері національних меншин (спільнот) може не узгоджуватись з фактично запровадженими в Україні постійними обмеженнями мовних та інших прав російської національної меншини, якщо такі обмеження не будуть тимчасовими в межах запровадженого воєнного стану. Тому погоджуємось з Р.В. Зваричем [2], що політика держави щодо національних меншин має бути зорієнтована на побудову дійсно справедливого багатокультурного суспільства, де кожен індивід має реальну змогу реалізувати права і свободи, незалежно від своєї етнічної приналежності.

З позитивного боку варто зауважити таку ціль державної політики у сфері національних меншин (спільнот), як "утвердження в українському суспільстві норм міжетнічної толерантності і взаємної поваги", що передбачає забезпечення спільної терпимості та прийняття між національними меншинами (спільнотами), корінними народами України та українською нацією. В цілому, підтримуючи й іншу ціль державної політики щодо "зміцнення загальнонаціональної єдності та забезпечення мультикультурності українського суспільства", констатуємо необхідність

її певного уточнення. Зокрема, насамперед вважаємо, що тут має йтися не про "загальнонаціональну єдність" (тобто ніби "єдність загальної нації"), а про єдність Українського народу, як громадян України всіх національностей. Крім того, зважаючи, що профільний Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX розрізняє культурну, мовну та релігійну самобутність національних меншин (спільнот), спрямування відповідної державної політики на забезпечення мультикультурності суспільства України вбачається недостатньо чітким, оскільки формально не охоплює аспекти мовного та релігійного різноманіття в Україні.

Значимо, що, на думку С.Ю. Римаренка, державна етнонаціональна політика має "вчасно реагувати на загрози територіального взаємодіювання, збалансувати інтереси окремих регіонів країни в ім'я загальносуспільних потреб" [19, с.103]. На нашу ж думку, у даному разі до уваги найперше має прийматись не стільки суто регіональний аспект, скільки інтереси різних національних меншин (спільнот) незалежно від особливостей їх територіального розселення. Адже саме врахування та забезпечення інтересів національних меншин (спільнот) становить необхідну передумову їх інтеграції в єдине поліетнічне суспільство України та запобігання етнічним конфліктам. З іншого боку, не можна не погодитись з І.М. Поповою [20, с.179] щодо доцільності підготовки та впровадження в межах єдиної державної етнонаціональної політики регіональних стратегій етнокультурного розвитку, які би найбільш повно враховували регіональні соціокультурні й етнічні особливості проживання та розвитку різних етносів України.

Вищерозглянуті цілі державної політики у сфері національних меншин (спільнот) Законом України від 21.09.2023 р. № 3389-IX [21] були доповнені такою ціллю, як "надання державної підтримки мовам національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення". Цілком погоджуючись з важливістю реальної підтримки державою використання мов, яким загрожує зникнення, вважаємо помилковим її віднесення саме до переліку цілей відповідної державної політики. Натомість більш логічним було би розглядати державну підтримку мов, яким загрожує зникнення, скоріше як один із засобів (способів) досягнення цілей державної політики у сфері національних меншин (спільнот) щодо збереження й розвитку їх мовної самобутності.

При цьому, згідно Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX перелік мов, яким за-

грожує зникнення, має затверджуватись Кабінетом Міністрів України виключно "на основі міжнародних стандартів". А заходами з виконання Державної програми "Єдність у розмаїтті" від 26.09.2023 р. передбачалось формування зазначеного переліку саме "на основі Атласу мов світу, яким загрожує зникнення" ЮНЕСКО. Втім, до переліку мов, яким загрожує зникнення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 р. № 670 [22], чомусь так і не було включено русинську, ногайську, нижньонімецьку (платдойч) та інші мови, які ЮНЕСКО прямо відносить до мов, яким загрожує зникнення в Україні [23].

У свою чергу Концепцією Державної цільової національно-культурної програми "Єдність у розмаїтті" від 12.05.2023 р. у частині надання державної підтримки мовам, яким загрожує зникнення, прямо було передбачено лише розроблення Стратегії збереження та розвитку мов надазовських греків України (тобто урумської та румейської мов). Такий же підхід використано і у Державній програмі "Єдність у розмаїтті" від 26.09.2023 р., якою заплановано розробку Стратегії збереження і розвитку виключено для таких мов, як урумська, румейська (мови національних меншин), караїмська та кримчацька (мови корінних народів). Вважаємо, що у даному разі мало би йтися про підготовку аналогічних державних програмно-стратегічних документів також й щодо інших мов національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення. Тим більше, що у самій Концепції від 12.05.2023 р. чітко констатована "відсутність системної державної підтримки для ряду унікальних культур та мов, яким загрожує зникнення, зокрема... гагаузької". Таким чином, вищенаведений вибірковий підхід відносно розробки стратегій збереження та розвитку лише окремих мов є недостатнім для належної реалізації цілей державної політики щодо "надання державної підтримки мовам національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення". Крім того, підтримуємо пропозицію А.А. Моца [5, с.23] щодо необхідності не тільки ухвалення відповідних програм про застосування мов національних меншин в Україні, але й їх посилення достатніми фінансовими та іншими матеріальними гарантіями.

Принципи державної політики у сфері національних меншин (спільнот)

Як слушно відзначається у науковій літературі, для забезпечення сталого розвитку України, вирішення питань мовної політики, взаємозв'язків між суб'єктами етнополітики й

захисту прав та інтересів національних меншин визначальне значення мають принципи етнонаціональної політики [3, с.24]. При цьому, згідно Л.Я. Корнат ефективність етнонаціональної політики безпосередньо залежить від актуальності її основних принципів, точного відображення ними стану етнонаціональної ситуації, узгодженого врахування державою інтересів різних етнічних груп та державотворчої нації [1, с.182].

Низкою законопроектів (від 02.09.2008 р. реєстр. № 3106 [24], від 30.12.2008 р. реєстр. № 3581 [25], від 12.03.2012 р. реєстр. № 10152-1 [26]) до принципів державної етнонаціональної політики серед іншого пропонувалось відносити верховенство права та рівність прав і свобод людини. Цілком очевидно, що вказане дійсно має покладатись в основу державної політики у сфері національних меншин (спільнот) й дотримуватись під час її реалізації. Водночас названі принципи, будучи закріпленими у Конституції України, є загальними та не потребують додаткового врегулювання для їх безпосереднього застосування у сфері національних меншин (спільнот). Натомість сьогодні все ще зберігає певну дискусійність питання переліку саме спеціальних принципів відповідної державної політики, які би відображали сутність і основоположні засади підходу держави щодо регулювання у даній сфері.

Визначений Законом України від 13.12.2022 р. № 2827-IX перелік принципів державної політики у сфері національних меншин (спільнот) в цілому гарантує вільну реалізацію та захист прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот), водночас запобігаючи зловживанню такими правами. При цьому, зазначений перелік принципів не позбавлений окремих неточностей та дублювань. Так, в одному принципі згадується захист "прав і свобод" осіб, які належать до національних меншин (спільнот), а в іншому – забезпечення реалізації їх "прав та інтересів", що, вочевидь, з міркувань повноти правового регулювання в обох випадках мало би охоплювати "права, свободи та законні інтереси" представників національних меншин (спільнот). Також вважаємо недоречним виділення у ч.3 ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX окремої гарантії щодо захисту та забезпечення державою реалізації прав і свобод представників національних меншин (спільнот) шляхом здійснення заходів, спрямованих на збереження й розвиток їх самобутності та інтеграцію в українське суспільство, адже вказане вже знайшло своє відображення у відповідних

цілях і принципах державної політики у сфері національних меншин (спільнот). Втім, маємо погодитись з А.А. Моцем [5, с.23] щодо нагальності формування у законодавстві України ефективних механізмів юридичного захисту спеціальних прав національних меншин.

Одним із ключових принципів державної політики згідно п.3 ч.2 ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX визначено "визнання права особи, яка належить до національної меншини (спільноти), вільно обирати та вільно відновлювати її належність до національної меншини (спільноти), виявляти свою самобутність та ідентичність". Передусім, маємо одразу зауважити неузгодженість звуженого формулювання даного принципу зі змістом права на самоідентифікацію, яке відповідно до ч.1 ст.6 даного Закону України надає кожному громадянину України (а не тільки особі, яка вже належить до певної національної меншини) право обирати та змінювати свою належність до національної меншини (спільноти).

Крім того, в контексті принципів державної політики слід говорити не лише про визнання права представників національних меншин (спільнот) на вияв власної самобутності та ідентичності, але й про наявність встановлених законом меж здійснення такого права. Те ж саме стосується й іншого принципу державної політики щодо забезпечення вільної реалізації особами, які належать до національних меншин (спільнот), своїх "прав та інтересів для збереження і розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності". Зокрема, межі реалізації даних прав, свобод і законних інтересів логічно зумовлюються обов'язковим застосуванням державної мови у відповідних сферах, обмеженням релігійної свободи в інтересах громадського порядку, низкою обмежень використання російської мови, заборонаю в Україні Російської православної церкви та афілійованих із нею релігійних організацій тощо.

У науковій літературі раніше вже висловлювалась пропозиція, щоб будь-які рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування у міжнаціональній сфері приймалися за обов'язкової участі у підготовці проектів цих рішень представників громадських організацій національних спільнот [3, 25; 5, с.23]. З огляду на це маємо окремо відзначити такий принцип державної політики, як "інклюзивне залучення осіб, які належать до національних меншин (спільнот), ... до формування та реалізації державної політики у сфері національних

меншин (спільнот) на всіх рівнях врядування" (п.5 ч.2 ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX). При цьому, одразу вбачається термінологічно некоректним формулювання "інклюзивне залучення", зважаючи, що "інклюзія" фактично також означає "залучення". Менше з тим, дійсно важливо, що представники національних меншин (спільнот) мають залучатись не лише до реалізації, але й до формування відповідної державної політики як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, зокрема через свої громадські об'єднання, профільні дорадчі органи та спеціально утворені Центри національних меншин (спільнот). Адже, як наголошує Р.В. Зварич [2], підтримка прав національних меншин і забезпечення їх активної участі у політичному житті суспільства відіграють ключову роль у збереженні плюралістичного характеру сучасної демократії.

Реальне ж дотримання вказаного принципу державної політики потребує не лише запровадження релевантних форм і механізмів дієвої участі представників національних меншин (спільнот) у формуванні та реалізації державної політики, але й напрацювання з даного приводу сталої практики. Адже тут необхідно враховувати існуючі ризики щодо можливого суто номінального залучення нерепрезентативних громадських об'єднань чи незацікавлених представників національних меншин (спільнот) або ж щодо нерівномірного залучення представників різних національних меншин (спільнот).

Слід вказати, що у Концепції Державної цільової національно-культурної програми "Єдність у розмаїтті" від 12.05.2023 р. безпосередньо передбачено напрямок, пов'язаний з забезпеченням вироблення сталого механізму участі національних меншин (спільнот) у формуванні та реалізації відповідної державної політики. Втім, насправді в межах означеного напрямку йдеться здебільшого лише про створення консультативно-дорадчих органів і робочих груп, "розвиток публічного діалогу", налагодження співпраці з міжнародними організаціями і т.ін., що саме по собі ще не може гарантувати й забезпечити реальне залучення представників національних меншин (спільнот) до формування та реалізації державної політики у даній сфері. Вказане загалом справедливо й для самої Державної програми "Єдність у розмаїтті" від 26.09.2023 р. Зокрема, реалізацію такого заходу як "забезпечення широкого публічного діалогу" щодо забезпечення прав представників національних меншин (спільнот) пропонується

оцінювати лише за формальними кількісними показниками проведених заходів, а не за реальними якісними змінами у цій сфері (хоча би на підставі зворотних відгуків представників національних меншин/спільнот і їх громадських об'єднань).

Крім того, наголосимо, що розглянутий принцип державної політики вимагає залучення представників національних меншин (спільнот) до формування та реалізації відповідної державної політики "на всіх рівнях врядування". Водночас Державна програма "Єдність у розмаїтті" від 26.09.2023 р. фактично спрямована на забезпечення взаємодії з громадськими об'єднаннями національних меншин (спільнот) лише "на рівні областей, районів та міст", тим самим залишаючи поза увагою таку взаємодію на рівні селищ, сіл та Автономної Республіки Крим після її деокупації. Тут слід погодитись з О.О. Ляшенко [4, с.138], що, виходячи з невідворотності повернення тимчасово окупованих територій до складу України, державна етнополітика вже має визначати особливості її реалізації на реінтегрованих територіях.

До речі, звертає увагу й вибірковість низки заходів із виконання Державної програми "Єдність у розмаїтті" від 26.09.2023 р. [15]. Так, наприклад, нею передбачено забезпечення діяльності Центру культур національних меншин Закарпаття, проведення на Львівщині регіонального форуму національних товариств, інформування керівників громадських об'єднань національних меншин (спільнот) про державні програми підтримки на Чернігівщині, участь представників національних меншин (спільнот) в обговоренні питань етнополітики на Закарпатті тощо. Вважаємо, що з метою повної й рівномірної реалізації цілей державної політики у сфері національних меншин (спільнот) подібні заходи мали би бути заплановані не на рівні окремих регіонів, а на всій території України, тим більше, що значна частина таких заходів не потребує додаткового фінансування.

Досить складне завдання державної політики у сфері національних меншин (спільнот) зумовлене необхідністю узгодження та збалансування принципів, з одного боку, щодо інтеграції осіб, які належать до національних меншин (спільнот), в українське суспільство, а, з іншого боку, щодо запобігання їх примусовій асиміляції. З огляду на це зазначена інтеграція не повинна розглядатись як засіб прихованої асиміляції національних меншин (спільнот), натомість передбачаючи їхнє включення в єдиний політич-

ний, культурний та релігійний простір поліетнічного суспільства України.

В свою чергу, запобігання примусовій асиміляції національних меншин (спільнот) потребує від держави насамперед не створювати прямих чи опосередкованих перешкод для збереження й розвитку їх етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. У даному контексті може вважатись дещо суперечливим надання ст.10 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX розширених прав на використання мов лише тим національним меншинам (спільнотам), мови яких є офіційними мовами ЄС або прямо вказані у Законі України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин" [27]. Натомість, наприклад, російська національна меншина законодавчо обмежена в аналогічних можливостях використовувати власну мову, що через постійність таких обмежень не може бути обґрунтовано лише триваючою російсько-українською війною. Також вказані преференції на використання мов національних меншин (спільнот) чомусь не поширюються на ромську, румейську та урумську мови (віднесені Постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 р. № 670 до переліку мов, яким загрожує зникнення), хоча однією з цілей державної політики визначено "надання державної підтримки мовам національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення".

Окремий блок принципів державної політики у сфері національних меншин (спільнот) цілком виправдано стосується недопущення дискримінації осіб, які до них належать, і "протидії проявам ксенофобії, розпалюванню расової, етнічної, релігійної ворожнечі" (п.2, 8 ч.2 ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX). Певною мірою наведені принципи пересікаються та дублюють один одного, адже дискримінація в цілому може мати в своїй основі ксенофобію й інші аспекти міжетнічної ворожнечі. При цьому, безстроковість обмеження використання офіційної мови держави-агресора без прямої прив'язки до запровадженого воєнного стану може вказувати на його дискримінаційний характер, у тому числі й в контексті ч.2 ст.24 Конституції України. Проте, як ми раніше вже відмічали, фактично такі обмеження спрямовані не стільки на асиміляцію чи дискримінацію представників російської національної меншини, а першочергово на забезпечення збереження і розвитку культурної, мовної та релігійної самобутності й ідентичності української нації [18, с.40]. Адже, як відомо, "турбота про титульну націю, ...виконання нею ролі дер-

жавотворчого народу не менш важлива і складна проблема, ніж захист прав і сприяння розвитку культур національних меншин" [28, с.178].

Задля більшої правової визначеності принцип "протидії розпалюванню расової, етнічної, релігійної ворожнечі" мав би окремо охоплювати протидію мовній ворожнечі, яка у поточних вітчизняних реаліях часто має самостійний характер, не будучи безпосередньо пов'язаною з міжетнічним протистоянням. Найбільшою мірою під час триваючого повномасштабного вторгнення РФ до України це виявляється у нетерпимості на ґрунті використання російської або української мови. Тому, говорячи про принципи державної політики у сфері національних меншин (спільнот), має йтися про недопущення дискримінації не тільки щодо осіб, які належать до національних меншин (спільнот), але й з їхнього боку щодо представників титульної нації та корінних народів України. У цьому контексті слід відзначити з позитивного боку появу такого принципу державної політики як "взаємна повага, взаєморозуміння та співробітництво" саме "між усіма особами, які проживають на території України".

Важливого значення під час російсько-української війни набуває такий принцип державної політики, як "запобігання міжетнічним конфліктам, використанню національних меншин (спільнот) іншими державами для автономізації регіонів їх проживання та дезінтеграції України" (п.9 ч.2 ст.13 Закону України від 13.12.2022 р. № 2827-IX). Зазначимо, що схожий принцип державної етнонаціональної політики раніше вже передбачався законопроектом від 12.03.2012 р. реєстр. № 10152-1, встановлюючи пріоритет територіальної цілісності України над територіальним самовизначенням національних меншин і корінних народів. Так чи інакше, дія нинішнього принципу спрямована на запобігання не лише використанню РФ російської національної меншини в Україні в рамках своєї гібридної агресії, але й реальному чи потенційному використанню іншими державами (перш за все, Угорщиною) своїх національних меншин у власних зовнішньополітичних інтересах. Зокрема, як відзначає В.О. Котигоренко [29, с.454–466], певні загрози етнополітичній стабільності в Україні створює поведінка екстремістських кіл у Румунії та Угорщині, а також реалізація цими державами власних програм щодо громадян сусідніх держав румунської та угорської національностей.

Відтак, вважаємо надто звуженим формулювання даного принципу державної політики у

частині цілей використання іншими державами національних меншин/спільнот (автономізація регіонів України та її дезінтеграція), що, вочевидь, також може включати й інші аспекти внутрішньої дестабілізації України, порушення її територіальної цілісності та підриву національної безпеки. З огляду на це погоджуємось з В.А. Явір, що об'єктами підвищеної уваги повинні стати латентні причини етнополітичних конфліктів, етнотериторіальні претензії сусідніх держав та їх спроби використання своєї національної меншини для тиску на етнополітичний курс України [6, с.144]. При цьому, реальне дотримання принципу запобігання використанню іншими державами національних меншин (спільнот) України потребує його втілення у конкретних заходах державної політики, які наразі так і не дістали свого відображення ані у Концепції від 12.05.2023 р., ані у Державній програмі "Єдність у розмаїтті" від 26.09.2023 р.

Більш того, зважаючи на актуальні виклики та ризики триваючої гібридної агресії РФ проти України, державна політика у сфері національних меншин (спільнот) має безпосередньо враховувати потребу захисту культурної, мовної та релігійної ідентичності титульної української нації. Зокрема, у зв'язку з цим раніше нами вже пропонувалось [18, с.41, 49] додаткове віднесення до принципів державної політики у сфері національних меншин (спільнот) "збереження та розвитку української національної ідентичності, забезпечення балансу між реалізацією прав і законних інтересів національних меншин (спільнот) та захистом державної мови". До загальних цілей та принципів державної етнополітичної політики законопроектами від 06.06.2005 р. реєстр. № 7615 [30], від 07.03.2012 р. реєстр. № 10152 [31] і від 05.07.2013 р. реєстр. № 2560а [32] раніше також передбачалось окремо включати пріоритетність загальнонаціональних інтересів, збереження територіальної цілісності України, розвиток і впровадження української мови. Зазначений підхід загалом поділяється й іншими вченими. Так, наприклад, А.Ф. Колодій [28, с.191] до завдань етнополітичної політики України відносить дотримання прав й забезпечення розвитку культурної самобутності національних меншин та одночасно утвердження української мови як державної, підтримку в окремих регіонах української державотворчої нації.

У контексті принципів державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) слід відзначити віднесення законопроектами від 06.06.2005 р. реєстр. № 7615, від 07.03.2012 р.

реєстр. № 10152 і від 05.07.2013 р. реєстр. № 2560а до принципів державної етнополітичної політики "конкретності постановки задач та програмності їх розв'язання при здійсненні державної етнополітики". Перш за все, маємо цілком погодитись з важливістю чіткого формулювання конкретних, збалансованих й досяжних завдань державної політики у сфері національних меншин (спільнот), а також забезпечення їх цілеспрямованої та послідовної реалізації. У той же час вказане виступає не стільки змістовним принципом відповідної державної політики, скільки одним із базових організаційно-методологічних правил її належного формування та реалізації. Це ж стосується й постійного моніторингу етнополітичних відносин, відкритості інформації про державну етнополітичну політику та чіткого розмежування повноважень органів публічної влади у даній сфері, що законопроектом від 02.09.2008 р. реєстр. № 3106 також чомусь було визначено як принципи етнополітичної політики.

Висновки

1. В умовах триваючої російсько-української війни та європейської інтеграції України одним із ключових пріоритетів державної політики України та її національним інтересом є забезпечення міжнародного миру та злагоди в Україні. Сьогодні основу державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) складає ідеологія мультикультуралізму, визнання абсолютного права на самоідентифікацію, гарантування вільної реалізації та захисту прав представників національних меншин (спільнот), їх залучення як до реалізації, так і до формування відповідної державної політики, а також запобігання використанню не лише державою-агресором, а й іншими державами національних меншин (спільнот) України у власних інтересах.

2. Сучасний стан формування та реалізації державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) характеризується: 1) її недостатньою збалансованістю та послідовністю, не сформованістю правового та інституційного механізмів практичної реалізації засад державної політики у сфері національних меншин (спільнот); 2) вибіркоким затвердженням стратегій державної політики щодо окремих національних меншин; 3) декларативністю, розмитістю та неоднозначністю правових засад у даній сфері, законодавчою неврегульованістю конкретних напрямів державної політики у сфері національних меншин (спільнот), неврахуванням у Державній програмі "Єдність у розмаїтті"

та її Концепції останніх законодавчих змін; 4) непропорційністю перманентного обмеження (не лише на час воєнного стану) використання мов національних меншин (спільнот), які є державною/офіційною мовою держави-агресора; 5) відсутністю у Державній програмі "Єдність у розмаїтті" конкретних дієвих заходів захисту та забезпечення реалізації релігійних прав представників національних меншин (спільнот); 6) помилковим віднесенням державної підтримки мов, яким загрожує зникнення, до цілей (а не засобів) відповідної державної політики; 7) вибірково наданням розширених прав на використання окремих мов національних меншин (спільнот), одночасно залишаючи поза увагою низку мов, яким загрожує зникнення; 8) розробкою стратегій збереження та розвитку лише окремих мов національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення; 9) нерівномірністю і непропорційністю заходів із виконання Державної програми "Єдність у розмаїтті" у різних регіонах України; 10) превалюванням кількісних показників над якісними в оцінюванні реалізації заходів Державної програми "Єдність у розмаїтті".

3. Вдосконалення державної політики України у сфері національних меншин (спільнот) першочергово потребує:

1) гнучкого поєднання різних елементів мультикультуралізму та асиміляторства з урахуванням вітчизняних реалій, поточних викликів і релевантного зарубіжного досвіду;

2) уточнення та деталізації змісту цілей і принципів державної політики України у сфері національних меншин (спільнот), законодавчого закріплення її напрямів й приведення у відповідність з ними заходів, безпосередньо здійснюваних у даній сфері;

3) впровадження конкретних заходів із державної підтримки всіх національних меншин

(спільнот) і корінних народів України, їх інтеграції в єдине поліетнічне суспільство та забезпечення міжнаціональної злагоди;

4) віднесення до принципів державної політики у сфері національних меншин (спільнот) збереження та розвитку української національної ідентичності, забезпечення балансу між правами національних меншин (спільнот) та захистом державної мови;

5) спрямування державної політики не лише на гарантування прав національних меншин (спільнот), але й на встановлення меж їх здійснення;

6) повернення до обмеження використання офіційної мови держави-агресора саме на час воєнного стану та перехідного періоду після його припинення;

7) спрямування державної політики у сфері національних меншин (спільнот) на розвиток їхньої не лише етнічної, культурної та мовної, а і релігійної самобутності;

8) підготовки стратегій збереження та розвитку всіх (а не лише окремих) мов національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення;

9) розширення форм і механізмів дієвої участі представників національних меншин (спільнот) у формуванні та реалізації відповідної державної політики;

10) впровадження конкретних заходів щодо запобігання використанню іноземними державами національних меншин (спільнот) України.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження виконано ініціативно та не отримало будь-якого фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнат Л. Етнонаціональна політика України: проблеми та перспективи реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Вип. 38. С. 177–184. <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.38.23>
2. Зварич Р. В. Національні ідентичність та етнонаціональна політика держави: проблеми взаємодії у глобалізованому суспільстві. *Академічні візії*. 2023. Вип. 24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11058384>
3. Ковний Ю. Є. Етнонаціональна політика демократичної держави: принципи правового регулювання та історичний генезис розвитку. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 21–25. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.4>
4. Ляшенко О. О. Державна етнополітика України: науковий і законодавчий аспекти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 129–140.
5. Моца А. А. Роль громадянського суспільства у формуванні державної етнонаціональної політики єдності в Україні: правові засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Вип. 68. С. 19–24. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.3>

6. Явір В. А. Удосконалення політико-правового забезпечення захисту прав національних меншин як вимога євроінтеграції України. *Науковий журнал "Політикус"*. 2022. Спецвипуск. С. 143–148. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-spec.21>
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері міжнародних відносин, релігій і церкви: Розпорядження Президента України від 23.09.2005 № 1172/2005-рп. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 185.
9. Балинська О. М., Долинська М. С., Балинський І. О. Новели законодавчого регулювання етнополітичної політики в незалежній Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 81. Ч. 1. С. 104–110. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.16>
10. Котигоренко В. О., Панчук М. І. Проблеми термінології законодавства, що регулює етнополітичні відносини в Україні. *Український соціум*. 2020. № 1 (72). С. 9–40. <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.009>
11. Явір В. А. До концепту етнополітичної стійкості. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 551–559. <http://doi.org/10.33663/1563-3349-2022-33-551-559>
12. Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року: Указ Президента України від 08.04.2013 № 201/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 28. Ст. 946.
13. Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.07.2021 № 866-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 62. Ст. 3954.
14. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми "Єдність у розмаїтті" на період до 2034 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 № 429-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 51. Ст. 2861.
15. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми "Єдність у розмаїтті" на період до 2034 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2023 № 850-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 92. Ст. 5365.
16. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 № 2827-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 197.
17. Лазарович М. Державна етнополітика між асиміляторством та мультикультуралізмом. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Вип. 6. С. 225–232.
18. Зозуля О. І. Правовий статус національних меншин (спільнот) України: сучасний стан і перспективи розвитку у контексті європейської інтеграції. *Форум права*. 2024. № 2. С. 34–55. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10933550>
19. Римаренко С. Державна етнополітична політика України. Уявне та реальне. *Гілея: науковий вісник. Філософські науки. Політичні науки*. 2021. Вип. 164. № 8–9. С. 102–105.
20. Попова І. М. Механізми реалізації державної етнополітичної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2007. 237 с.
21. Про внесення змін до Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України: Закон України від 21.09.2023 № 3389-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2023. № 101. Ст. 6011.
22. Про затвердження переліку мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України, яким загрожує зникнення: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 670. *Офіційний вісник України*. 2024. № 57. Ст. 3375.
23. UNESCO Atlas of the World's Languages Danger, 2010. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>
24. Про затвердження Стратегії державної етнополітичної політики: проект Закону України від 02.09.2008 № 3106. <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=33206&pf35401=126870>
25. Про Концепцію державної етнополітичної політики: проект Закону України від 30.12.2008 № 3581. <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34110&pf35401=132827>
26. Про Концепцію державної етнополітичної політики України: проект Закону України від 12.03.2012 № 10152-1. <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42769&pf35401=216420>
27. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15.05.2003 № 802-ІV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 24. Ст. 1109.
28. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття. Львів: Астролябія, 2008. 368 с.

29. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. Київ: Світогляд, 2004. 722 с.
30. Про Концепцію державної етнонаціональної політики України: проект Закону України від 06.06.2005 № 7615. <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=24713&pf35401=72088>
31. Про Концепцію державної етнонаціональної політики України: проект Закону України від 07.03.2012 № 10152. <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42747&pf35401=216126>
32. Про Концепцію державної етнонаціональної політики України: проект Закону України від 05.07.2013 № 2560а. <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=47852&pf35401=269823>

REFERENCES

1. Kornat, L. (2021). Etnonatsionalna polityka Ukrayiny: problemy ta perspektyvy realizatsiyi [Ethno-national policy of Ukraine: problems and prospects of implementation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya fil-os.-politoh. studiyi*, (38), 177–184. <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.38.23> (in Ukr.).
2. Zvarych, R. V. (2023). Natsionalni identychnist ta etnonatsionalna polityka derzhavy: problemy vzayemodiyi u hlobalizovanomu suspilstvi [National identity and ethno-national policy of the state: problems of interaction in a globalized society]. *Akademichni vizyiyi*, (24). <https://doi.org/10.5281/zenodo.11058384> (in Ukr.).
3. Kovnyy, YU. YE. (2023). Etnonatsionalna polityka demokratychnoyi derzhavy: pryntsyipy pravovoho rehulyuvannya ta istorychnyy henezys rozvytku [Ethno-national policy of a democratic state: principles of legal regulation and historical genesis of development]. *Pravo i suspilstvo*, (4), 21–25. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.4> (in Ukr.).
4. Lyashenko, O. O. (2018). Derzhavna etnopolityka Ukrayiny: naukovyy i zakonodavchyy aspekty [State ethnopolitics of Ukraine: scientific and legislative aspects]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (6), 129–140 (in Ukr.).
5. Motsa, A. A. (2021). Rol hromadyanskoho suspilstva u formuvanni derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky yednosti v Ukrayini: pravovi zasady [The role of civil society in the formation of the state ethno-national policy of unity in Ukraine: legal foundations]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo*, (68), 19–24. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.3> (in Ukr.).
6. Yavir, V. A. (2022). Udoshkonalennya polityko-pravovoho zabezpechennya zakhystu prav natsionalnykh menshyn yak vymoha yevrointehratsiyi Ukrayiny [Improvement of political and legal support for the protection of the rights of national minorities as a requirement of the European integration of Ukraine]. *Naukovyy zhurnal "Politykus"*, (Spetsvyypusk), 143–148. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-spec.21> (in Ukr.).
7. Konstytutsiya Ukrayiny [The Constitution of Ukraine]. *Zakon Ukrayiny* (28.06.1996 No. 254k/96-vr). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (30), 141 (in Ukr.).
8. Pro zakhody shchodo realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi mizhnatsionalnykh vidnosyn, relihii i tserkvy [On measures to implement state policy in the field of international relations, religions and the church]. *Rozporyadzhennya Prezydenta Ukrayiny* (23.09.2005 No. 1172/2005-rp). *Uryadovyy kuryer*, (185) (in Ukr.).
9. Balynska, O. M., Dolynsk, a M. S., & Balynskyy, I. O. (2024). Novely zakonodavchoho rehulyuvannya etnonatsionalnoyi polityky v nezalezhniy Ukrayini [Novels of extra-legislative regulation of ethno-national policy in independent Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo*, 81(1), 104–110. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.16> (in Ukr.).
10. Kotyhorenko, V. O., & Panchuk, M. I. (2020). Problemy terminolohiyi zakonodavstva, shcho rehulyuye etnonatsionalni vidnosyny v Ukrayini [Problems of the terminology of legislation regulating ethno-national relations in Ukraine]. *Ukrayinskyy sotsium*, 1(72), 9–40. <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.009> (in Ukr.).
11. Yavir, V. A. (2022). Do kontseptu etnonatsionalnoyi stiykosti [To the concept of ethno-national stability]. *Pravova derzhava*, (33), 551–559. <http://doi.org/10.33663/1563-3349-2022-33-551-559> (in Ukr.).
12. Pro Stratehiyu zakhystu ta intehratsiyi v ukrayinske suspilstvo romskoyi natsionalnoyi menshyny na period do 2020 roku [About the Strategy for the Protection and Integration into Ukrainian Society of the Roma National Minority for the Period Until 2020]. *Ukaz Prezydenta Ukrayiny* (08.04.2013 No. 201/2013). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*, (28), 946 (in Ukr.).
13. Pro skhvalennya Stratehiyi spryyannya realizatsiyi prav i mozhlyvostey osib, yaki nalezhat do romskoyi natsionalnoyi menshyny, v ukrayinskomu suspilstvi na period do 2030 roku [On the approval of the Strategy for Promoting the Realization of the Rights and Opportunities of Persons Belonging to the Roma National Minority in Ukrainian Society for the Period Until 2030]. *Rozporyadzhennya Kabinetu*

- Ministriv Ukrainy (28.07.2021 No. 866-r). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, (62), 3954 (in Ukr.).
14. Pro skhvalennya Kontseptsiyi Derzhavnoyi tsilovoyi natsionalno-kulturnoyi prohramy "Yednist u rozmayitti" na period do 2034 roku [On the approval of the Concept of the State target national and cultural program "Unity in diversity" for the period until 2034]. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy (12.05.2023 No. 429-r). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, (51), 2861 (in Ukr.).
 15. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi tsilovoyi natsionalno-kulturnoyi prohramy "Yednist' u rozmayitti" na period do 2034 roku [On the approval of the State target national and cultural program "Unity in diversity" for the period until 2034]. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy (26.09.2023 No. 850-r). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, (92), 5365 (in Ukr.).
 16. Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy [About national minorities (communities) of Ukraine]. Zakon Ukrainy (13.12.2022 No. 2827-9). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, 2023, (3), 197 (in Ukr.).
 17. Lazarovych, M. (2015). Derzhavna etnopolityka mizh asimilyatorstvom ta multykulturalizmom [State ethnopolitics between assimilationism and multiculturalism]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoh. studiyi*, (6), 225–232 (in Ukr.).
 18. Zozulia, O. I. (2024). Pravovyy status natsionalnykh menshyn (spilnot) Ukrainy: suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku u konteksti yevropeyskoyi intehratsiyi [Legal status of national minorities (communities) of Ukraine: current state and development prospects in the context of European integration]. *Forum Prava*, 80(2), C. 34–55. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10933550> (in Ukr.).
 19. Rymarenko, S. (2021). Derzhavna etnonatsionalna polityka Ukrainy. Uyavne ta realne [State ethnonational policy of Ukraine. Imaginary and real]. *Hileya: naukovyy visnyk. Filosofski nauky. Politychni nauky*, 164(8–9), 102–105 (in Ukr.).
 20. Popova, I. M. (2007). *Mekhanizmy realizatsiyi derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky shchodo natsionalnykh menshyn Ukrainy: rehionalnyy aspekt* [Mechanisms of implementation of state ethno-national policy regarding national minorities of Ukraine: regional aspect]. Candidate's thesis (25.00.02). Kyiv (in Ukr.).
 21. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy "Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy" shchodo deyakyykh pytan realizatsiyi prav i svobod osib, yaki nalezhat do natsionalnykh menshyn (spilnot) Ukrainy [On amendments to the Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine" regarding some issues of the implementation of the rights and freedoms of persons belonging to national minorities (communities) of Ukraine]. Zakon Ukrainy (21.09.2023 No. 3389-9). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, (101), 6011 (in Ukr.).
 22. Pro zatverdzhennya pereliku mov natsionalnykh menshyn (spilnot) ta korinnykh narodiv Ukrainy, yakym zahrozhuye znyknennya [On the approval of the list of languages of national minorities (communities) and indigenous peoples of Ukraine, which are threatened with extinction]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (07.06.2024 No. 670). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, (57), 3375 (in Ukr.).
 23. UNESCO Atlas of the World's Languages Danger, 2010. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026> (in Ukr.).
 24. Pro zatverdzhennya Stratehiyi derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky [On the approval of the State Ethnonational Policy Strategy]. Proyekt Zakonu Ukrainy (02.09.2008 No. 3106). <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=33206&pf35401=126870> (in Ukr.).
 25. Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky [About the Concept of state ethno-national policy]. Proyekt Zakonu Ukrainy (30.12.2008 No. 3581). <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34110&pf35401=132827> (in Ukr.).
 26. Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky Ukrainy [About the Concept of State Ethnonational Policy of Ukraine]. Proyekt Zakonu Ukrainy (12.03.2012 No. 10152-1). <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42769&pf35401=216420> (in Ukr.).
 27. Pro ratyfikatsiyu Yevropeyskoyi khartiyi rehionalnykh mov abo mov menshyn [On the ratification of the European Charter of Regional or Minority Languages]. Zakon Ukrainy (15.05.2003 No. 802-4). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, (24), 1109 (in Ukr.).
 28. Kolodiy, A. F. (2008). *Natsionalnyy vymir suspilnoho buttya* [The national dimension of social existence]. Lviv: Astrolyabiya (in Ukr.).
 29. Kotyhorenko, V. O. (2004). *Etnichni protyrichchya i konflikty v suchasniy Ukraini: politohichnyy kontsept* [Ethnic contradictions and conflicts in modern Ukraine: a political concep]. Kyiv: Svitohlyad (in Ukr.).
 30. Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky Ukrainy [About the Concept of State Ethnonational Policy of Ukraine]. Proyekt Zakonu Ukrainy (06.06.2005 No. 7615). <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=24713&pf35401=72088> (in Ukr.).

31. *Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky Ukrainy* [About the Concept of State Ethnonational Policy of Ukraine]. Proyeht Zakonu Ukrainy (07.03.2012 No. 10152). <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42747&pf35401=216126> (in Ukr.).
32. *Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi etnonatsionalnoyi polityky Ukrainy* [About the Concept of State Ethnonational Policy of Ukraine]. Proyeht Zakonu Ukrainy (05.07.2013 No. 2560a). <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=47852&pf35401=269823> (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 80 pp. 75–90 (3).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.12591869

http://forumprava.pp.ua/files/075-090-2024-3-FP-Zozulia_10.pdfhttp://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2024_3_10.pdf**License (for files):**[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)**Received:** 28.08.2024**Accepted:** 19.09.2024**Published:** 25.09.2024**Available online:** 25.09.2024**Cite as:**

Зозуля, О. І. (2024). Цілі та принципи державної політики України у сфері національних меншин (спільнот). *Форум Права*, 80(3), 75–90. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591869>

Zozulia, O. I. (2024). Tsili ta pryntsyipy derzhavnoyi polityky Ukrainy u sferi natsionalnykh menshyn (spilnot) [Goals and Principles of State Policy of Ukraine in the Sphere of National Minorities (Communities)]. *Forum Prava*, 80(3), 75–90. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591869>